

Farsangtemetés Csíkszentdomokoson

A télutó legjelesebb napja Húshagyókedd, mely határkövet jelent a farsangi multságok és a Hamvazószerdától kezdődő Nagyböjt időszaka között. Mielőtt rátérnénk a szokás bemutatására szükségesnek tartom néhány fogalom letisztázását, a szokáskör történelmi hátterének bemutatását és a művészetekre gyakorolt hatásait.

A "farsang" szó német eredetű (Farsching), és vidámságtól mulatozástól visszhangos időszakot jelöl ami a katolikus ember naptárában (vidékünk kizárólagosan katolikus). Január 6.-án, Vízkereszt napján kezdődik és Húshagyókedd éjfélkor ér véget. Éjfél után az egyik legnagyobb (és első) böjtös nap kezdődik: Hamvazószerda.

A farsang időszaka alatt rendszeresen mulatnak: ekkor vannak az esküvők falunkban, katona-búcsúztatók (katonavacsorák) , ez a bálozás időszaka . Ez természetes is , hiszen tél van , nincs munka a mezőn.

A feudalizmusban a " Farsching"-ok (" faselthing") "bolondosan beszélők gyülekezete" volt, melynek tagjai bátran megmondhatták a máskor tilos igazságot, éppen a bolond beszéd védőpajzsa alatt.

A farsangi szokások - farsangtemetés- alapja azonban " a természet varázslás" : a tél tavasszá varázslása, a termékenység gyarapítása, a torz, az ijesztő nevetségessé tétele.

A görög mitológiából a Dionüszosz - ünnepek képviselik a mai farsang őseit. Dionüszosz személyesítette meg a virágzást, tenyészést, a tavasz ujjá születését. " Igen érdekes, hogy Dionüszosz istentisztelete az ókorban nálunk felé is igen elterjedt. Ezt bizonyítja az a gyönyörű váza, amely egy Apahida-i sírleletből került elő, s amelyen egy Dionüszosz -ünnep körmenete látható. A vázát a kolozsvári régiségtani múzeum őrzi." - Dr. Xántus János. A Dionüszossal kapcsolatos ünnepeket a rómaiak is átvették, s alakját Bakkhosz- isten alakjával azonosították. Vidám tréfák, ünnepi játékok és díszeladások hosszú sora fonódott ez alkalommal egybe.

A népvándorlás korában is tovább él ez a tavaszkezdő farsangünnep. Meggyőződésem, hogy a falumbéli farsangtemetés résztvevőiben ugyanúgy, mint más vidékek szokásainak szereploiben (busójárás) megtaláljuk az ebből a korból átmentett figurákat, szereplőket, rítusokat.

Egyesek véleménye szerint a farsangtemetés napja a Karnevál név magyarázatát is adja (CARNE VALE= búcsúzunk a hústól), hiszen ettől a naptól kezdve böjtölni fogunk. Az utolsó napot viszont meg kell ünnepelni, ki kell használni (mennyre emberi...). Goethe szerint a karneváli ünnepeket " nem a nép számára rendezik , hanem a nép rendezői saját maga számára".

Ezt az időszakot szerte a világon ünneplik , mindenhol meglévén a helyi sajátosságok, színek, szokásrend, hangulat. A Rió-i karnevál a leghíresebb ezek közül, de Európa szerte is felismerni az Észak- Francia kis kikötő városokban, Olaszországban.

Svájcban ezen a napon a falvak népe maszkot ölt, hogy elmondhassa akár szomszédja szemébe is amit egész évben feljegyzett és kifogásol a szomszédja viselkedésében. Norvégiában ahol a leginkább várják a tavaszt, a fényt, ebben az időszakban álarcos alakok, kezükben a napkorongot jelképező karikákkal vonulnak fel, dalolva, táncolva az utcákon, hirdetve a sötétet - halált legyőző fény-tavasz hatalmát.

A karnevál önfeledt hangulata sok író, zeneszerzőt meghihletett : Goethe, Stendhal, Csokonai (" Dorottya"), Strauss ("Denevér c. operett), Couperin, Berlioz, Sztravinszkij.

Vízkereszt napján, miután a pap megszentelte a házat, a család égő gyertyákkal vonul a kapu elé és víg farsangi napokat kíván a szomszédságnak. Ezzel kezdetét veszi a farsangi multságok időszaka ami Húshagyókedden ér véget. Ezen a napon falunk régi ifjai (századunk 20- 30-as éveiben) aszerint, hogy melyik "táncházba" jártak mulatni, a tánc háznál gyülekeztek és ének- meg zeneszóval szentmisére indultak. Fábrián István bácsi a következőképpen mesélte el az ünnepkör eseményeit, kisgyerek korára emlékezve :
" Szombaton este beállott a tánc, tartott reggelig. Vasárnap Húshagyó vasárnap volt. Délután beállott a tánc esmen' . Reggelig táncoltak. Hétfőn reggel megpihentek.

Húshagyó hétfőn este elment a szeretős legény a leányhoz s akkor megkínálták: a kolbászt úgy megsütték, hogy a villát akarta belészúrni, s a kolbász kiszökött a tányérből. Kacagták, hogy : "Ne' , ügyetlen a legén' Ezeknek a legényeknek akkor fehér virágot, mirtuszt tettek.

Húshagyókedden reggel minden tízes az ő tánc házában gyülekezett, akkor tették a leányok fel a virágokat a legényeknek: piros bokrétát, vagy baráti virágot, táncoltató virágot (tenyérynai nagyságú, belül piros virág, kívül zöld levelekkel ékesítve). Ennél nagyobb volt a szeretős virág, vagy mirtusz. Bábakalácsot és ördög bordát az rakott magának akinek nem volt szereteje, s nem tett senki, hogy :

" Ne szokjeteK, met' nekem es van virágom. " Úgy es vót', hogy egyet tett a kalapjába s egyet pedig a mejjibe'. A táncházba gyülekeztek, felrakták a virágokat, a misére harangoztak másodikat, akkor sorakoztak, a muzsikás állott elől, s párjával, kettős sorban mentek a templomba. Ezalatt a hamubotosok felöltöztek s mellettük mentek, örködtek, de hát ugye csak dísznek vótak - a gyermekeket riogatták. Szokás volt akkor egy kicsi pocsolya abban az évszakban s azokat a fehérnépeket akik pletykásabbak voltak vagy szép fehér szörkendő volt a fejükön jól megrittyegtették a sárba mártott hammas zacskóval. Régebb a vénasszonyok es jártak táncba s a legények haragudtak rejok met' mindent megláttak (...), ezétt' azokat es megrittyegtették.

Bémentek a templomba, a misének vége lett, akkor kijöttek a templom elejibe, akkor ott húztak egy nótát, vagy kettőt es - csárdást minden esetre. Ott sorba álltak s visszamentek a táncházba. A legényeknek - minden legénynek - adtak egy-egy borospohár pálinkát s a leányoknak két szem tötött cukorkát - bombócot. Ezt a táncrendező gazdák adták abból a haszonból amit egész farsang alatt a táncrendezésből csináltak. Ez vót' a tisztelet.

Akkor hazamentek, ettek s úgy béállott a tánc, hogy Hamvazószereda reggelig mulattak. Éjjéle után egy csendes lovat felhátoltak, a gazdája felötözött maszkának, behajtott a táncterembe, külön nótát húztak neki, s az ott a lóval eljárta. Közbe' megjelent a nyársra tűzött savanyú káposzta, amivel a legények viccelgettek : a ló seggihez törölgették s egymáshoz dörgölték, hogy " me ne, böjtöljél " ...

Hamvazószerdán reggel befogtak két ökröt két szembefordított eketaligába, két szál deszkát reatettek s egy legényt reafektettek. Meg vótak egyezve, hogy egy lesz a halott s azt fehér lepedővel letakarták. Volt amikor legényeket fogtak bé az ökrök helyett s a tizesen mentek végig. Két legény kétfelől vitt két karosszéket s egy liter pálinkát. Az úton akivel találkoztak állították meg, hogy üljön le s igyék. Az nem akart leülni, de addig s addig - míg csak leült hogy igyék a pálinkából, de ekkor kikapták alóla a széket s az maradt savanyú képpel. Ők mentek tovább. Ez vót a farsang temetése." Az e napi szentmise kizárólag a fiatalokért volt. A községházával egyidőben felépített kultúrotthon lassan a táncházak megszűnéséhez vezetett, népszokasainkban is látványos változásokat eredményezve. A farsangtemetés is olyan elemeket tartalmaz manapság, ami miatt a szokásrend ecseteléséhez szükségesnek tartom bemutatni napjaink farsangtemetéseit, párhuzamot vonva, és a különbségeket kiemelve, a régebbiről esetleg csak foszlányokban ismert farsangtemetésekkel.

1982 - ben tizenegyedik osztályos voltam. Kedves Erzsébet óvóno ebben az évben szervezte újra a farsangtemetést az akkori Csíkszentdomokosi Hagyományörző Együttes segítségével. Az öreg bácsik - nénik szívesen segítettek neki fáradozásaiban és így falunk nem mindennapi szokás éledésének volt szemtanúja. Azóta e szokás újra hagyománnyá vált. Az 1989 - es változások után, 1990 - ben mondhatni a farsangtemetés tömegjelleggel öltött, amit, ha mesterségesen is, de sikerült fenntartani mai napig.

A farsangtemetok ezen a napon a helyi kultúrotthon előtt gyülekeztek, a foszereplot, ILLYÉST pedig a szomszédos udvarok valamelyikében készítik a nagy eseményre. A farsang megszemélyesítője - Illyés - minálunk egy szalmával kitömött bábu. O az elmúlás, a tél megszemélyesítője. Illyést egy taligára fektetik, szájába égo gyertyát tesznek, " szerveit" letakarják (ezt két hagyma közé rögzített murek jelképezi), a szekér elé járomba két "öreglegényt" (vénlegényt) fognak és a gazda, aki az egész felvonulás vezetője, indítja a kultúrotthon felé a kis társaságot. Régebb a szalmabábu helyett "vénlegényt" fektettek a taligára, szájába égo gyertyával így még mulatságosabb volt.

A farsangtemetés mindenkori és egyik legfontosabb szereplői a hamubotosok voltak. Zsákvásonba bűjtatott torz figurákká váltak, mert szalmával aránytalanná tömték őket. Fejüket fehér maszk borítja, derékövükön hatalmas csengőket (minálunk külü = kolomp) viselnek - ezzel is még hangosabbá téve a felvonuló tömeget. Szerepük, rendeltetésük kettős: a felvonuló tömegben fenntartani a rendet, elijeszteni a kíváncsiskodó, viccelődő gyereksereget, másrészt meghinteni hamuval a lányokat. A hamubotosoknak hosszú botjaik vannak minek végére hamuval töltött zacskót erősítenek. Ezzel ijesztgetik, tartják távol a gyerekeket, a tömeget Illyéstől. Van egy másik jelentősége is a hamuval való megszórásnak és ez pogánykori örökségünk. Ez egy varázslat, ezáltal a megszórt lányok termékenyebbé, életképesebbé válnak. Ezt a szokást, varázslatot az egyház átvette és más jelentéssel, más környezetben alkalmazza.

A viseletbe felöltözött legényeken, lányokon kívül a farsangtemetés további szereplői a fonalat áruló cigányasszony, a kéregető cigány, a kovács, a köszörűsök és a doktor, aki folyamatosan a "páciens" egészségi állapotáért aggódik.

Nagy vígsággal, zeneszóval sorban vonul végig a menet a falun egészen a templomig, ahol a nép bevonul szentmisére. A maszkoknak nem szabad a templomba bemenni, a szertartás végéig a plébánia udvarán várakoznak.

Érdekes kettősséget rejteget a farsangtemetok felállítása is a sorban. Rendszerint elől a zenészek haladnak, közvetlenül utánuk a férfiak, majd a "test" (Illyés). Illyés után a sirató asszonyok következnek és végül a leánysereg. Az egészet a kíváncsiskodó tömeg, a vidám gyereksereg követi akiket a hamubotosok tartanak kordában, igazgatják, ijesztgetik.

Ez a felállításmód temetésre emlékeztet. Azonban a zenészek jelenléte, a vígság, a tény, hogy a felvonulásnak

"gazdája" van, már a lakodalmi szokásokra emlékeztet. (Ott is mielőtt esküvőre mennek a férfiak elől, a nők hátul, külön sorokban foglalnak helyet.)

Amíg a templomba érnek idonként megállnak, az asszonyok elsiratják a "haldokló" Illyést, az orvos megvizsgálja, tanakodik "vajon mennyi van még hátra", a fonalas asszony a portékáját kínálja.

A köszörűsök kést próbálnak fenni két lábasfedő gyors egymáshoz dörzsölése által s aki túl közel kíváncsiskodik hozzájuk, azt egyikük a szájába tartott vízzel szembeköpi. Nagy a zsvaj - táncra is perdülnek .
Vannak akik arra emlékeztetvén, hogy másnapról már hús nélkül kell enni a káposztát, egy - egy savanyú káposztát nyársra szúrnak és azzal a kezükben vonulnak fel. A káposztából a legények jókora darabot vágnak le bicskákkal, azt egymás arcához mázolja, nagyokat nevetve : " no, komám, hát hol maradt a hús belőle ?"

Ezen a napon reggel a leányok a legényeknek virágot tűznek a sapkájukba. A virág lehet piros (muskátli) - ezt táncoltató virágnak nevezik. Azok a legények kapják akik farsangidőben többször táncoltattak meg valakit. A fehér virág - a mirtusz - komoly kapcsolatot jelent - szerelem jelképe. Ha valaki ilyen virágot kapott, akkor Húshagyókedd után két nappal, Kövércsütörtökön illett egy liter pálinkával, vagy két liter borral a lány családjánál jelentkezzen - "elbeszélgetés" céljából.

A fehér virág egy komoly kapcsolat kezdetét jelentette, aminek akár házasság is lehetett a vége. Ha a legény már régebben udvarolt a leánynak akkor ezen a napon szüleivel együtt ment a lányt meglátogatni.

Az ilyen Kövércsütörtök már az esküvi elokészületek kezdetét (egyféle eljegyzést) jelentette és nemritkán mulatságba torkollott.

Itt egy újabb kettősséggel találkoztunk, hiszen a katolikus ember számára a két legnagyobb böjtös nap Nagypéntek és Hamvazószerda. A csütörtök mégis mindig kövérre sikerült - a káposztába hús került...
Az Illyés helyett befektetett vénlegény nem más, mint az önirónia megnyilvánulása. Nevetve viselték e "tiszte".
Akinek senki nem tett virágot azok szénából kihalászott bábakalácsot (száraz gyepek bogánca) tűztek önmaguknak.
Amikor véget ért a szentmise, a plébánia udvarára vonulnak, ott a pap megkínálja a farsangolókat, egyet táncolnak, majd felkerekednek, megkerülik a falut és a falu központjához térnek vissza. Ugyanúgy mint templomba menés előtt: nagy hangoskodással vonulnak végig az utcákon, idonként megállnak, elsiratják Illyést, táncolnak egy "párat" azután felsorakoznak, továbbállnak.

A községháza előtti téren nagy sírás-rívás közepette elbúcsúznak a telet jelképező Illyéstől , kiszedik a bábuból a szalmát és meggyújtják. A sírás szövege is ironikus rigmusokból áll :

"Illyeském, Illyeském, drága kicsi kincsecském,
be jó levél, be jó valál, be jól tetted, hogy meghalál.
Jaj, lelkecském, lelkecském, drága kicsi férjecske,
emlékszel-e, mikor mikor elmentünk kender nyűni,
te elől elfutottál, egy bokorba megbúttál,
s mikor odaértem, úgy mondtad, hogy : böö...
Jaj, lelkecském, lelkecském be jó vót a bokorba
s most te mész a pokolba."

"Harminc méteres kolbász legyen a sírköteled,
hogy meg ne akadjon a te istentelen nagy fejed.
Jaj, lelkecském, lelkecském, drága kicsi Illyeském
harangoznak hallja-e, jönnek a papok lássa -e ?
Jaj vigyék, vigyék, elvigyék, csak kert mellé ne tegyék,
megakad egy karóba s visszajő a nyakamra."

"Szegény uram meg es hót, de én meggyászoltam vót,
gyászoltam én sokáig, holtja napjáig, de napjáig,
és azután felvettem a rokolyát, a pirosat, azt a tarka babosat,
azzal volt a farom a legkiadósabb."

"Jaj kincsecském, kincsecském drága kicsi Illyeském,
szálkába szurtad a tyúkszart s úgy mondtad, hogy
me ne apá', csucsu ..."

Amikor Illyés körül felcsapnak a lángok, a zenészek egy szomorú cigánynótát kezdenek el játszani : "Leestek a

téli havak, hegyet, völgyet beborítanak ..." vagy az "Elmegyek, elmegyek..." címu dalba .

Az ének után - minthogy Illyés már nincs, újból táncra perdülnek, majd a táncteremben folytatják. Délután mindenki haza megy, elvégzi az otthoni munkákat és estére megújult erővel ugranak a táncba. A tánc éjfélig tart, tizenkét óra után már kezdődik a Nagyböjt.

Megyéinkben több faluból ismert ez a hagyomány: Csíkcsicsó, Gyergyóditró, Sófalva, Parajd, Kászon (bikaütés). Ezek közül külön említést szeretnék tenni Gyergyóditróról, ahol csakúgy mint községünkben, már a 80-as években rendszeresen megtartották a farsangtemetést. Néhány szembeötlő különbségre hívnám fel a figyelmet.

Először is, itt minden szereplő, aki résztvevője a temetésnek, maszkot ölt. A szereplőket csoportosítani lehet a maszkok alapján: vannak a történelemből vett alakok, bibliai alakok, hiedelemvilág szereplői, korunkra jellemző mesterségbeliek: földműves, cipész, kovács, török basa, huszárkatona, arab, halál, ördög, krampusz, Lucifer, angyal, hazajáró lélek (fantom), orvos, szőke nő, menyasszony és vőlegény (természetesen a nő és a férfi szerepet cserélnék), moldvai házaspár egy szekérderék gyerekkel, babás anya, indiai szépségnek öltözött férfi, ikrek.

A felvonuló farsangos menet főszereplője itt is 'Illyés', de nem taligán szállítják mint Csíkszentdomokoson, hanem feldíszített ökör vontatta szekéren, együtt az összes szereplővel. Érdekes, mintha egy állandó küzdelem folya a szekérre kerülésért, vagy a fennmaradásért. Mintha mindenki Illyés "kegyeibe akarna férkőzni". Ez a játék haláltusára emlékeztet: harc a fenn- , a megmaradásért.

Még a zenészek is maszkot viselnek , az ökrök szarvát pántlikával ékesítik és fonott kalácsokat akasztanak a szarvaikra . A felvonulókat az "ostorosok " kísérik hangos ostorcsattogtatások közepette . Gyergyóditróban az ostorosok szerepe ugyanaz, mint a csíkszentdomokosi hamubotosoké. Itt azonban a hamuval való megszórás szokása hiányzik. A felvonulás a faluszéli mezőben ér véget. Itt elsíratják Illyést , majd egy utolsó táncot lejtenek, Illyést minden szereplő igyekszik megtáncoltatni . Ebből kavarodás támad, a hangulat egyre emelkedik, míg a "Halál" kaszájával le nem sújt Illyésre. Ekkor a tömeg megtorpan, újból siratni kezdenek, Illyést a tűzbe hurcolják, sírnak, borral locsolják, fetrengnek "fájdalmukba", fel-felugranak, majd rikoltozva kezdenek a tűz körül táncolni, át-átugranak rajta, újból siratnak, majd megint táncolnak. Ki kell hangsúlyoznom, mennyire részletesen eljátszák a haláltusát, az életért való küzdelmet, az élő eltávozása által kiváltott fájdalmat. Tény, hogy itt , Gyergyóditróban a tűztánc, tűzgrás nagyon mélyen él a farsangtemetők tudatalattijában.

Amikor Illyésnek már csak hamuja maradt, a tömeg elcsendesedik, csendben elhagyják a "vesztőhelyet", kezdődik a Nagyböjt, ugyanis ez Hamvazószerda napján történik. Az a tény, hogy ebben a faluban a farsangtemetést a legnagyobb böjtös napon szervezték, szintén egyedülálló. Érdekes dolog még az is, hogy szerda előtt vasárnap és Húshagyókedden is felvonultak a farsangtemetők ugyanúgy mint Hamvazószerdán, csak hogy Illyés mindvégig "élő szereplője" volt az eseményeknek . Másik érdekesség, hogy Illyés (Illés) Gyergyóditróban közvetlenebbül vesz részt a farsangtemetés lefolyásában, mintha tényleg élne, élvezné a mulatságot, részt venne benne: mindig társaságban van, valaki táncol vagy játszik vele.

A háromszori felvonultatása (Illyésnek) az egész szokáskörnek mesés, mondai jelleget kölcsönöz, de ugyanakkor messzire visszanyúl a pogánykor temetkezési szokásrendjéhez: az emberek "bőre alatt", tudatalattijában még él az ősi tűztánc, a tuzgrás varázslata.

Természetesen, mint minden népszokást, hagyományt, a társadalom ezt az ősi rítussort is átalakítja a maga számára, ízlése szerint. Manapság az iskolában farsangi időszakban rendezik a karneválokat ("maszkabál", jégkarnevál), sőt a felnőttek is helyel- közzel, imitt-amott kisebb házi mulatságokat, rendszeres "karimókat" és farsang végén (farkán) jelmezbált szerveznek . Így válik egy gyökereiben ősi népszokás falusi társadalmunk egy nagyon kis hányadának dátumhoz fűződő, foggal-körömmel óvott, védett, de a nagytömegek passzivitása, érdektelensége miatt halódó ünneppé .

Népszokásaink fennmaradása ugyanolyan fontossággal bír, mint néptáncaink ismerete, népviseletünk rendszeres felöltése, mert ezáltal tartással és tartalommal látjuk el mindazt amit a magyarságtudat, a magyar érzelem jelent .

Balánbánya, 1996 március 28.

**Forrásanyag : Dr. Xántusz János - A természet kalendáriuma
Felgyűjtötték és szerkesztették Boros Csilla és Sándor Csaba 1993**